

Sananvapauden rajat Venäjän Karjalassa

Anatoli Tsygankov

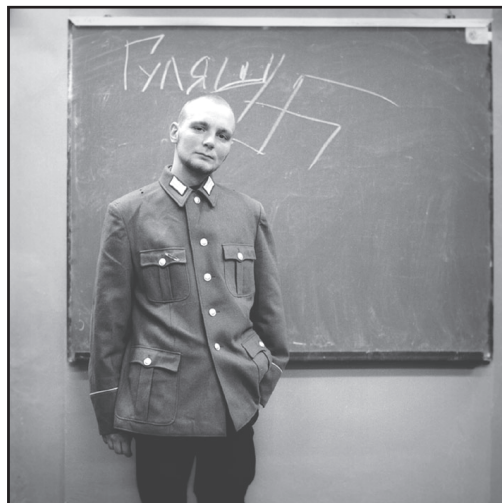
“Todella lahjakas journalisti pystyy kenties toimimaan riippumattomana yhteiskunnan omanatuntona vielä Moskovassa ja Pietarissa. Niissä on vaihtoehtoisiaakin lehtiä, kanavia ja julkaisuja, joille myydä aivonsa, kirjalliset kykynsä ja kriittinen tutkimustietonsa. Venäjän periferiassa tällainen on ylellisyyttä ja sula mahdottomuus. Vapaamielisydestä ei makseta, päinvastoin, ennemmin tai myöhemmin saatat joutua itse maksumieheksi...”. (Anatoli Tsygankovin haastattelu, Petroskoi 13.9.2004)

Mihail Gorbatšovin kauden (1985-1991) alkuvuosina sananvapauden tila oli vielä suhteellisen heikoissa kantimissa paitsi Venäjän Karjalassa myös koko Neuvostoliitossa. Glasnost ja perestroika-politiikka lopetti kuitenkin median ideologisen kontrollin vuosien 1990-91 vaiheilla. Karjalassa 1990-luvun ensimmäiset vuodet merkitsivät ilman muuta vapaita tuulia ja vaihtoehtoisen median läpimurtoa – tosin niin, että puoluerahoituksen päättymistä seurasi tietty taukovaihe, jolloin tiedotusvälineet etsivät paikkaansa uudenlaisia kansalaisyhteiskunnan arvoja julistavassa ilmapiirissä ja yrittivät määrittää suhdettaan venäläisen markkinatalouden välistä outoihinkin ilmiöihin. Uuden mediaaallon kärjessä 1980-luvun lopulla kulkivat ensin monisteet ja vaihtoehtoiset pienlehdet, sitten muuttamat vuonna 1991 perustetun Karjalan tasavallan omat paikallislehdet ja vähän myöhemmin myös kaapelitelevisio ja Internet-sivustot.

Mediakentän
muotoutuminen 1990-luvulla

Kuten muuallakin Venäjällä myös Karjalan tasavallassa media alkoi varsin pian 1990-luvun alussa jakautua erilaisiin valtaryhmittymiin. Karjalassa – pienten pääomien ja vain 750 000 asukkaan periferiassa – tämä jako näkyi pääosin tiedotusvälineiden suhtautumistavassa tasavallan uuteen poliittiseen ja taloudelliseen eliittiin.

Suurin osa paikallismediaa pysytteli vuoden 1991 jälkeenkin uskollisena uusille vallanpitäjille. Keskeiset tiedotusvälineet linnoittautuvat monin paikoin eräänlaiseen valtiolliseen, neuvostokaudelta perittyyn, vasallisuhteeseen yrittäen turvata asemansa, rahoituksensa ja toimitusten työpaikat mur-

Skini. Kuvaaja: Sami Parkkinen.

Lepo. Kuvaaja: Sami Parkkinen.

rosvaiheessa. Karjalassa näin kävi suurimmalle osalle paikallisista piirilehdistäkin ja tietysti myös valtiolliselle *Karelija*-televisiokanavalle. Paikallislehdet elivät ja kuolivat pitkälti sen mukaan, millaiset suhteet niiden uusilla omistajilla oli valtaelimiin tasavallan pääkaupungissa Petroskoissa.

Yksityisen median toimintasektori oli varsin kapea alusta lähtien. Sillä ei ollut paljontaan rahoituslähteitä ja monet yksityiset julkaisut olivat täysin riippuvaisia siitä, kuinka paljon todelliset vallankäyttäjät myötävaikuttivat niiden talouteen. Voidaan todeta, että Venäjän Karjalan perifeerisen median rakentumista ei määrittänyt niinkään kansalaisten kysyntä tai tiedonjano kuin uusien poliittisten ryhmitymien, puolueiden ja niiden johtajien esiinmarssi ja henkilökohtaiset tavoitteet. Vasallisuude joko omistajiin tai vallanpitäjiin oli aivan selvä alusta pitäen – toimi tiedotusväline sitten poliittisen tai taloudellisen vaikuttajan alaisuudessa.

1990-luvun loppuun mennessä Karjalassa oli jo pitkälle muotoutunut sellainen mediamalli, jossa tietty vallassa oleva paikallinen poliittinen ryhmitys pystyi asemansa puolesta alistamaan kontrolliinsa lähes kaikki vastuualueellaan toimivat tiedotusvälineet. Syy oli useimmiten yksinkertainen: tärkeän tiedotusvälineen omistaja sattui aina kuulumaan vaalit voittaneeseen joukkueeseen. Tätä mallia voisi kutsua vaikka kuvernöörimediaksi. Siinä valtaa käyttää hallitseva järjestelmä, tasavallan

päämies ja hänen lähipiirinsä – siis poliittisessa päätöksenteossa tällä hetkellä *Yhtenäinen Venäjä* -puolue, liike-elämässä Karjalan keskeiset talousjohtajat ja henkilökohtaisesti myös päämies-kuvernööri eli Sergei Katanandov (vuonna 2004).

Toisaalta ne poliitikot tai talousmiehet, jotka esimerkiksi hävisivät viime vaaleissa, mutta joilla on omat pitkän tähtäimen etunsa Karjalan talouselämässä, saattavat säilyttää omat vaihtoehtoiset kanavansa. Juuri näin ovatkin syntyneet esimerkiksi yhä ilmestyvät keskeisimmät oppositiolehdet. Kutsun niitä nimenomaan oppositiolehdiksi eikä riippumattomiksi julkaisuiksi, koska riippumattomia ne eivät ole. Päinvastoin, ne ovat mitä tiukimmin riippuvaisia omistavista tahoista tai merkittävistä oppositiopoliitikoista.

Kuvernöörimedia vs. oppositio

2000-luvun alun tiedotusvälineet voidaan jakaa Karjalassa kuvernöörimediaan, opposition tiedotuskanaviin ja niiden välissä kameleonttimaisesti väriään vaihtavaan ”riippumattomaan” mediaan, jonka poliittinen orientaatio saattaa muuttua tilanteesta riippuen. Ammattijournalistin ja valvutuneen kansalaisen ei ole vaikea havaita kuvernöörimedien ja oppositiolehtien tai TV-kanavien välistä eroa, jos seuraa päivittäin vähänkin useampaa tiedotusvälinettä. Mutta myönnän tietysti, että esittämäni

Slaavilaisen sielun arvoitus? Kuvaaja: Sami Parkkinen.

media-analyysi on omani ja siis näkökulmaltaan hyvin subjektiivinen.

Kuvernöörimediaan kuuluvat lehdistä *Karelija*, *Kurier Karelii*, *Petrozavodsk*, *TVR-Panorama*, *Molodjo•naja gazeta Karelii*, *Karjalan Sanomat* ja peräti 17 pientä piirilehteä. Radioasemista vallanpitäjiä lähellä ovat *Naše radio FM* ja televisiokanavista *Nika pljus*, *Petronet* ja *STS-Karelija* sekä Internetissä valtiolliset sivut *gov.karelia.ru* ja *karelinform.ru*.

Lähellä oppositiota toimivia tiedotuskanavia ovat mielestäni lehdistä *Karelskaja Gubernija*, *Pensionnyi vestnik*, *MK v Karelii* ja *Leninskaja Pravda*; radiokanavista *Melodija FM* sekä Internet-julkaisuista *stolica.onego.ru*. Poliittinen orientaatio taas vaihtelee esimerkiksi *AiF Karelii* -lehdellä sekä radioasemilla *Russkoje radio na Onego* ja *Evropa pljus* – kuten myös valtiollisella televisio- ja radiokanavalla *Karelija*. Ne voidaan määritellä aika ajoin myös riippumattomaksi mediaksi. Jos todella kriittiset oppositiolehdet rajataan vielä tarkemmin, niitä löytyy Karjalasta oikeastaan vain kaksi: *Karelskaja Gubernija* ja *Leninskaja Pravda*. Edelli-

sen levikki on ollut viime kuukausina noin 27 000 kappaletta ja se ilmestyy viikkolehtenä. Jälkimmäinen on tasavallan tärkein kommunistinen julkaisu, joka ilmestyy vain kaksi kertaa kuussa 3000 kappaleen painoksena.

Voi hyvin ymmärtää, että vallanpitäjiä kritisoiva pieneksi kutistunut kommunistilehti ei ole enää mikään yleisen mielipiteen muokkaaja Venäjän Karjalassa. Niinpä kuvernöörimedia ei kiinnitä sen olemassaoloon juuri mitään huomiota. Sen sijaan *Karelskaja Gubernija* on välistä varteenotettava oppositiojulkaisu, jota usein painostetaan eri tavoin sekä valtaeliitin että kuvernöörimedialta. Myös valtiollisen *Karelija*-televisiokanavan asema on muuttunut aivan viime vuosina. Ennen se tuki kuvernööri Sergei Katanandovin politiikkaa lähimain kaikissa kysymyksissä, mutta on vähitellen muuttunut kriittisemmäksi. Tämä seikka on tulkittu tasavallan poliittisen eliitin piirissä niin vakavaksi, että siellä on harkittu moneen otteeseen oman kuvernöörikanavan avaamista. Vain rahoittajien puute on ollut tietävästi esteenä sille, ettei Karjalaan ole saatu tätä uutta kuvernöörin äänitorvea.

Karelskaja Gubernija ja *politika-karelia.ru*. poliittisen eliitin painostuksen kohteena

Karelskaja Gubernija-lehti on saanut kokea lyhyen olemassaolonsa aikana monenlaista painostusta, koska se on julkaissut paljon hallitsevaa puolue-eliittiä ja tasavallan sosiaali- ja talouspolitiikkaa kritisoivaa materiaalia. Vuonna 2003 lehden oli pakko jopa muuttaa nimensä [ennen lehti oli nimeltään *Gubernija – P.S.*], koska vanhaan nimeen ei muka ollutkaan laillista käyttöoikeutta. Lehden toimitukseen tehtiin samana vuonna toistuvia paloja terveystarkastuksia, kunnes koko henkilökunta sai häädön vanhoista tiloista. Sitten *Sojuzpetšatin* lehtikioskeissa kiellettiin *Karelskaja Gubernijan* irtotumeromyynti ja toimitukselta takavarikoitiin jopa tietokoneita niin sanottua ylimääräistä verotarkastusta varten. Tarkastus ja toimittajien kuulustelut kestivätkin sitten kokonaisen vuoden. Myös lehden painos takavarikoitiin muutaman kerran ja pian alkoivat jo oikeusjututkin, jotka voidaan hyvällä syyllä arvioida poliittiseksi painostukseksi. *Karelskaja Gubernijaa* vastaan suunnattu systemaattinen ajojahti vei levikin katastrofaaliseen laskuun: vuosina 2003-2004 lehden levikki supistui 38 000:sta nykyiseen 27 000:en.

Sananvapauden tukahduttamistoimet ovat Venäjän Karjalassakin vieneet monet tiedonjanoiset kansalaiset hakemaan vaihtoehtoista informaatiota Internetistä. Myös tämä vielä harvinaisen vapaa tiedotuskanava on jo ehtinyt joutua Petroskoissakin ajolahdin kohteeksi – siitäkin huolimatta että vain muutamalla prosentilla Karjalan tasavallan asukkaista on mahdollisuus käyttää tietokoneita ja hakea tietoa Internet-sivustoilta.

Vuonna 2002 Karjalan tasavallan päämies Sergei Katanandov nosti oikeusjutun *politika-karelia.ru* -sivustoa vastaan. Oikeusjuttu kesti vuoden verran, huhtikuusta 2002 maaliskuuhun 2003, ja oli niin henkisesti kuin taloudellisesti raskas koettelemus myös allekirjoittaneelle. Minua syytettiin siitä, että olisin toimittajana tietoisesti loukannut tasavallan päämiehen henkilökohtaista kunniaa arvostellesani hänen talouspolitiikkaansa tehottomuutta. Syyte

Sosialismi. Kuvaaja: Sami Parkkinen.

ja kanne perustuivat erääseen artikkeliini mainitulla *politika-karelia.ru* -sivustolla. Kirjoituksessani käsittelin sitä, miten päämiehen talouspoliittiset mielipiteet ovat vuosien varrella muuttuneet ja aiemukset jääneet toteutumatta. Esitin artikkelissani kritiikkiä Katanandovin ensimmäisen kauden toiminnasta, Karjalan taloudesta ja päämiehen talouspolitiikan linjoista. Juuri vaalien edellä poliittinen eliitti tulkitsi mielipiteeni kuitenkin tahalliseksi tosiasioiden vääristelemiseksi ja kunnianloukkaukseksi.

Eri oikeusistuimet puivat tätä mielipide- ja sananvapauden selkeästi liittyvää “kunnianloukkauksysymystä” ja myös termien *mielipide* ja *fakta* käsitteellisiä eroja kuukausikaupalla. Käsitteet menivät lopulta aivan sekaisin ja tieteellisempi analyysi jäi tekemättä. Alemmissa oikeusistuimissa Sergei Katanandovin kanne todettiin aiheettomaksi. Mutta kun valituskierre eteni Karjalan tasavallan korkeimpaan oikeuteen asti, minut todettiin lopulta “syylliseksi”. Tuomio oli aika kova siinä mielessä, että oikeus päätti “kieltää kansalainen Tsygankovia esittämästä mielipiteitään suhteessa poliitikko Katanandoviin”.

Sen jälkeen minulla olisi ollut vielä oikeus valittaa Venäjän federaation korkeimpaan oikeuteen, mutta luovuin jutusta – osin taloudellisista syistä, osin väsyneenä ja syvästi pettyneenä oman tasa-

valtamme ylimpään oikeusistuimeen. Sain paljon tukea monilta toimittajaviltäni ja jonkin verran tilaa opposition mediassakin. Silti suurin osa Karjalan mediäväestä seurasi tapahtumia uteliaana sivusta. Kuvernöörimedian edustajat eivät ymmärrettävistä syistä uskaltaneet julkisesti puolustaa kansalaisen oikeutta ilmaista vapaasti ja julkisesti mielipidettään – silloinkin kun vastassa oli tasavallan todellinen mahtimies.

Oikeusjuttu sai rinnalleen myös ikävän sivujuonteen vuoden 2003 alussa, jolloin alkoi ilmetä päivänselvää poliittista painostusta *politika-karelia.ru* -sivuston sulkemiseksi. Sivuston tekninen toteutus ja ylläpito oli hoidettu siihen saakka normaalisti Petroskoin valtionyliopiston suojissa. Tammikuussa 2003 tavallisten Internetin käyttäjien pääsy sivuille estettiin. Vähän myöhemmin yliopiston informaatio- ja teknologiakeskus takavarikoi *Kansalaisyhteiskunta*-nimiseltä kansalaisjärjestöltä koko sivuston ilmoittaen sen olevan vastedes yliopistollinen *www*-sivusto, joka sijaitseekin nyt *politika.karelia.ru* -osoitteessa. Tuolloin laadin yliopiston johdolle kirjelmän, jossa ilmoitin tekeväni

asiasta julkisen ja ilmoittavani kansalaisjärjestön – ja toisinajattelijoiden – kohtelusta myös ulkomaalaisille rahoittajille. Tiesin hyvin, että Petroskoin yliopiston Internet-järjestelmää oli kehitetty ja ylläpidettykin pitkälti juuri ulkomaalaisten sponsorien ansiosta. Teknisiä vaikeuksia ilmeni edelleen, mutta *politika-karelia.ru* -sivuston sulkeminen sentään saatiin estettyä.

Kriittisen journalismin tulevaisuus Venäjän Karjalassa

Henkilökohtainen kantapääkokemus opettaa aina monia asioita. Aina tarvitaan myös hieman aikaa, jotta mennyttä voidaan arvioida ikään kuin viileästi matkan päästä. Näin on asia omallakin kohdallani. Eräs keskeinen johtopäätös vuosien 2002-2003 oikeusjutusta on ollut hieman pelottava visio: Venäjällä poliitikko nauttii aivan erityistä suojelua, joka tietyissä oloissa voi tukahduttaa myös kritiikin.

Kun kansainvälinen käytäntö on se, että poliitikan toimijoita voi arvostella jopa lujemmin ja laajemmin kuin tavallista rivikansalaista – enkä nyt

Valossa. Kuvaaja: Sami Parkkinen.

tarkoita mitään keltaisen lehdistön skandaalisivuja – niin Venäjällä ollaankin menossa aivan toiseen suuntaan. Jopa poliitikon julkinen rooli ja mielipiteet alkavat olla arvostelun ulkopuolella, puhumattakaan hänen yksityiselämästään. Tämä on hälyttävää myös siksi, ettei tavallisella kansalaisella ole todellakaan aina mahdollisuuksia seurata poliitikkojen äänestyskäyttäytymistä, mielipiteitä ja roolia yhteiskunnassa samalla tavalla kuin ammattitoimittajalla. Jos toimittajan työ vaikeutuu ja jos hän kokee poliittisen tai taloudellisen eliitin taholta suoranaista uhkaa, sananvapaus on todella vaarassa.

Venäjän Karjalassa tilanne on kuitenkin monessa mielessä paljon parempi kuin muualla Venäjällä. Suhteellisen luotettavien arvioiden mukaanhan Venäjällä on salamurhattu tai kuollut hyvin epäilyttävissä olosuhteissa yli sata eri medioita edustavaa journalistia viimeisten 20 vuoden aikana. Ammatti on siis yleisesti ottaen myös huippuvaarallinen. Mutta ei sentään Petroskoissa, ei ainakaan niin kauan kun riitoja ratkotaan vielä oikeussaleissa.

Suuremman vaaran sananvapaudelle Luoteis-Venäjällä muodostavat esimerkiksi monet kuvernöörimediamen omistajat. He saavat aloittelevat toimittajat työskentelemään tulosvastuu-ajattelun pohjalta. Lehden tai kaapelikanavan tulee myydä eikä valistaa tai kasvattaa kansalaista ajattelemaan. Näin journalismin pariin saattaa lähivuosina tulla yhä ammattiäidottomampia, yhä vähemmän tutkivia ja enemmän hutkivia amatöörejä. Ja samalla tiedotusvälineet menettävät moraalisen asemansa sosiaalisen tarkkailijana tai kontrolloijana yhteiskunnassa – jos ne nyt ovat siinä asemassa ikinä olleetkaan. Poliittisten toimijoiden taholta hälyttävintä on mielestäni se, että sekä vallassa olevat että oppositiopoliitikot pitävät mediaa usein pelkästään oman propagandansa ja toimintansa luonnollisena jatkeena ja *pravda*-äänitorvena. Tämä estää normaalin kansalaisyhteiskuntaan kuuluvan erilaisten mielipiteiden välisen dialogin. Se estää usein myös kansalaisyhteiskunnan järjestöjen ja yhdistysten näkyvän mediassa.

Liuku. Kuvaaja: Sami Parkkinen.

Myönteistä kehitystäkin on havaittavissa. Sekä Petroskoissa että muualla Karjalan tasavallassa sinnittelee vielä suhteellisen monta tiedotusvälinettä, jotka ovat enemmän tai vähemmän kriittisiä tai jotka ovat pitkäänkin säilyttäneet oppositioasemansa vallanpitäjiin nähden. Uskon, että tiettyssä mielessä luoteisrajalla on viime vuosikymmeninä huomioitu myös sananvapaudesta tunnettujen Pohjoismaiden kansalaisyhteiskuntakehitys ja esimerkki. Tietenkään Venäjän Karjalan oloissa poliittisella oppositiolla ei ole mediamarkkinoillakaan samantaisia taloudellisia mahdollisuuksia kuin kuvernöörimedialla. Myös riippumattomuus on tätä nykyä todella suhteellinen käsite. Silti esimerkiksi kansalaisjärjestöjen sekä kriittisten ja vähintäänkin erilaisten mielipiteiden osittainenkin kuuluminen ja näkyminen tiedotusvälineissä lisää uskoa todellisen sananvapauden esiinmarssiin Luoteis-Venäjällä.

Venäjän kielestä suomentanut Pentti Stranius

Suomentaja on tekijän luvalla lyhentänyt ja toimit-
tanut tekstiä kahdesta eri lähteestä:

Stranius, Pentti (2004), Anatoli Tsygankovin nauhoitettu haastattelu. Petroskoi 13.9.2004.

Tsygankov, Anatoli (2004), *Sredstva massovoi informatsii Karelii: situatsija i perspektivy*. Puheen-
vuoro Venäjä ja media-seminaarissa. Aleksanteri-
instituutti, Helsinki 27.9.2004